

SZERGEJ BISZTRJANCEV
– DMITRIJ SZAVCSUK

AZ OROSZ FELSŐOKTATÁSI RENDSZER DIPLOMÁSAINAK ELHELYEZKEDÉSI ÉS MUNKAERŐ-PIACI KILÁTÁSAI*

A mai orosz felsőoktatás kulcsproblémáját a frissen végzett hallgatók munkaerő-piaci elhelyezkedése jelenti. A kérdés mindenkit érint, függetlenül attól, hogy idén vagy jövőre végez, illetve, hogy nagy- vagy kisvárosban szerzi meg a diplomáját. Ebben a tanulmányban megpróbálunk rámutatni e kérdéskör néhány szociológiai összetevőjére.

A fiatal szakemberek és a felsőfokú végzettséggel rendelkezők munkaerőpiaca egy olyan speciális társadalmi szférát jelent, ahol két társadalmi szereplő elvárásai közelítenek egymás felé. Az egyik oldalt a felsőoktatási rendszer, valamint az orosz egyetemek diplomás hallgatói képviselik. A másik oldalról pedig jelen van az ipari szféra igénye (amely lehet akár anyagi, társadalmi, állami, vagy privát jellegű) egy olyan új módon képzett munkaerő iránt, amely pontosan tisztában van a modern szakmai gyakorlat sajátosságaival, és amelynek eltökélt szándéka, hogy munkába álljon. Ez a piac egy olyan pontosan körülhatárolható szegmenst képez, amelyet a felsőoktatási rendszer legújabb szakmai képzéseinek mechanizmusai teremtettek meg. E piac volumene nyomom követhető az Oktatási és Tudományos Minisztérium hivatalos honlapján is. Érdemes megjegyezni, hogy annak ellenére, hogy a Minisztérium igyekezett csökkenteni az állami férőhelyeket a felsőoktatási szférában, az orosz egyetemeken még sincs szembevethető változás a diplomával rendelkezők fiatalok számában. A statisztikák szerint a legtöbb álláskereső rendelkezik egyetemi diplomával. Legnagyobb részük a végzést követő két hónapon belül munkába áll. Előfordul azonban, hogy a munkaerőpiac egy időre befagy, hogy a következő év végzőseit is be tudja fogadni. Ez a fajta ciklikusság a fiatal szakemberek munkaerőpiacának sajátos jellemzője.

* Bystriantsev, Sergey – Savchuk, Dmitriy: Labor market and higher education in Russia. Kézirat. Fordította: Darvai Tibor

A gazdaság, akár növekvő akár hanyatló tendenciát mutat, meghatározó azon tényezők közül, amelyek befolyásolják a diplomások munkaerő-piaci helyzetének változását. Így a gazdaság aktuális függvényében a diplomások társadalmi csoportja jelenthet egyben innovációs, de akár tehetetlenségi erőt is. A gazdasági fejlődés jelenlegi oroszországi állapotát innovatívnak nevezhetjük. A közgazdász és társadalomtudományi gondolkodó Joseph Schumpeter (1961) bebizonyította, hogy milyen fontos a gazdaság innovatív fejlődése azokban az időkben, amikor a technikai fejlődés visszafordíthatatlanná válik. Az innovációs folyamat és az iránta való erőteljes érdeklődés szorgalmazása szoros összefüggésben áll egy újfajta gazdasági fejlődés beindulásával. A fejlődés alapját képzik a gyártó üzemek felszereltségének és magának a gyártás folyamatának folyamatos naprakésszé tétele, a legújabb technológiák, termékek és szolgáltatások megjelenését követve. Az egyre erősödő világpiaci verseny közepette az innováció vált a gazdasági fejlődéshez vezető legfőbb úttá. Ebből a szempontból a munkaerőpiac és a felsőoktatás közötti együttműködő viszony lesz a gazdasági fejlődés alapja (Avraamova, 2006). E kapcsolat nagyrészt a magas színvonalú szakmai iskolák és egyetemek diplomásai alkotta munkaerőpiac által valósulhat meg, míg nélküle az újabb technológiák folyamatos tervezése és alkalmazása, valamint az egyre újabb termékek terjesztése a piacon elképzelhetetlen lenne.

Most, hogy az orosz gazdaság fellendülésének szemtanúi lehetünk, egyes elemzők és közszereplők szerint, az oktatási rendszer, beleértve a felsőoktatást is nem biztosít elég szakképzett munkaerőt a növekvő gazdaság számára. A gazdaság szűkében van a magasan képzett munkaerőnek, munkásoknak, mérnököknek és műszaki szakembereknek. Tévedés lenne azt feltételezni, hogy napjainkban az egykori szovjet gazdaság újraéledése zajlana, melynek alapjait a tömeggyártást előtérbe helyező ipari telepek és az ipari munkásság uralta társadalom jelentette. Azon próbálkozások, amelyek az egykori ipari óriások újraélesztésére és támogatására irányulnak általában veszteséggel és csőddel járnak. Egy posztindusztriális és globalizált társadalomban az ipari alapokon nyugvó gazdasági rendszer újjáélesztése lehetetlen vállalkozás. A felsőoktatásnak olyan szakembereket kellene képeznie a posztindusztriális gazdaság számára, akik képesek az innováció megvalósítására.

A modern Oroszországban is a posztindusztriális gazdaság jelenlétének lehetünk szemtanúi. Az iparosításnak az a korszak lezáródott, amelynek során egy gyárban több ezer embert foglalkoztatnak. Helyettük magas termelékenységű vállalatok jöttek létre, ahol mindössze csak pár tucatnyi ember dolgozik. Ha a két munkamegosztási formát nézzük,

akkor megállapítható, hogy adókötelezettségi formájukat és termelékenységüket tekintve egyformák, de a munka határfoka a poszt-indusztriális cégeknek sokkal magasabb. Az autóipar lehet az egyik legjobb példája ezen posztindusztriális változásoknak. A nemzetközi autóipar jellemzőjévé vált, hogy a munkafolyamat több egymásra reflektáló termelési fázisra bomlik, amely számos különböző üzemben történik, ahol más és más alkatrészeket készítenek. Ugyanakkor ezen eljárás bonyolult adminisztratív rendszert is igényel. Az effajta szervezeti struktúra kis cégekből épül fel, ahol a cégek különféle alkatrészeket gyártanak, amelyekből más és más országokban szerelnek össze autókat. A legjelentősebb multinacionális autógyártók dolgoznak ezzel a munkaszervezeti formával, például a Citroen, a Ford, a Renault és a Toyota. Ez a munkaszervezeti forma más ipari ágazatokra, többek között a bányaiparra (olaj, gáz, szén) is jellemző. Az ilyen típusú cégeknek már más módon képzett szakemberekre van szükségük. Ugyanakkor a munkaerő szerkezetének változása a gazdaság más területeire is kiterjedt. Az alkalmazotti struktúra és a szükséges munkaerő az építőiparban és a mezőgazdaságban is megváltozott. A fontosabb változások közé tartozik, hogy a gazdaság átalakulásának hatására a mezőgazdaságban és az iparban jelentős munkaerő-kapacitás szabadult fel, amelyet a terciér szektor szívott fel. A szolgáltatói szektor két ágazatot foglal magában: az anyagi jellegű (közlekedés, kereskedelem, kommunális szolgáltatások, stb.) és nem anyagi jellegű szolgáltatásokat (közigazgatás, katonaság, biztonsági szolgáltatások, oktatás, egészségügy, művészet, tudomány, szociális szolgáltatások, marketing, hitelezés, biztosítás, stb.).

A szolgáltatói szektor átalakulása a legfőbb indikátora a posztindusztriális gazdasági rendszerbe való átmenetnek. Ebben az esetben a terciér szektor a GDP-nek több mint 50 százalékát adja. Ide tartoznak például az alábbi országok: Egyesült Államok (a szolgáltatói szektor a GDP 50%-át teszi ki), az Európai Unió országok (a szolgáltatói szektor a GDP 69,4%-át adja), Japán (2001-ben a terciér szektor részesedése a GDP-ből 67,7%), Oroszország (2007-2008-ban a GDP 58-61%-át a terciér szektor szolgáltatja).

Az új technológiák megjelenése megköveteli az oktatás és a szakmai képzés fejlesztését, amely változásokat indít el az oktatás struktúrájában és minőségében. Több tényező is jelentősen befolyásolja a felsőoktatás diplomásainak munkaerőpiacát. Megfigyelhető, hogy a fejlett országokban jelentős a képzett munkaerő és ez a tendencia a fejlődő országokban is számottevő lesz. A munkaerőpiacot több tényező is befolyásolja, elsősorban a demográfiai és migrációs folyamatok, vala-

mint az is, hogy az adott ország milyen mértékben van jelen a globális munkaerőpiacon. Látható, hogy fokozatosan növekszik a bevándorlók száma, amely összefüggésben áll a globalizáció folyamatával és hatással van az egyetemi végzettséggel rendelkezők munkaerő-piaci számára és elhelyezkedésére. A magas színvonalú egyetemi képzéssel rendelkező külföldi szakemberek számának növekedése fokozza a versenyt az értelmiségi munkaerőpiacon.

A társadalmi és munkakapcsolatok túlszabályozása azon tényezők közé tartoznak, amelyek kedvezőtlen hatással vannak a munkaerőpiac értelmiségi szereplőire. Ez a folyamat a fejlett országokban az 1980-as évek első felében indult meg. A túlszabályozás állami kontrollt jelent, amelynek során az állam különböző formákban befolyásolja – foglalkoztatási formák, segélyek, szociális juttatások stb. – a piacot. Az egyetemi diplomások munkaerőpiacát egyre fokozódó alkalmazkodóképesség jellemzi a fejlődő országokban, ami lehetővé teszi, hogy szülőhazájukban dolgozzanak még akkor is, ha külföldön szereztek meg képzésüket. Ebben a Bologna-rendszer sokat segít, amely hatással van az orosz egyetemekre is.

Az előzőekben bemutatott faktorok, melyek jellemzően globálisak és nem lokálisak, pozitív hatással vannak a diplomások munkaerő-piaci helyzetére, de felvetnek a munkanélküliséggel kapcsolatos összetettebb kérdéseket abban az esetben, ha a munkaerő nem képes alkalmazkodni a gazdasági változásokhoz.

Jelenleg a világon nincsen olyan ország, ahol ne foglalkoznának ifjúságpolitikával. A gazdasági-technológiai versenyben részt vevő kormányok nem engedhetik meg maguknak, hogy ne támogassák azt az ifjúságot, amely ebben a gazdasági versenyben a legfőbb potenciáljuk lehet. Ezért van az, hogy mind a fejlődő és mind a fejlett országokban, GDP arányosan fokozatosan növekszik az oktatásra fordított kiadások összege. A frissen végzett diplomások számára nem előny, ha egy önszabályozó munkaerőpiacon kell helytállniuk. Az államnak aktívan részt kell vennie a munkaerőpiac alakításában, úgymint támogatnia kell a fiatal és képzett szakemberek elhelyezkedését, valamint szükséges előmozdítania a fiatal munkaerő mobilitását.

A fiatal szakembereknek sok nehézséggel kell megküzdeniük a munkaerőpiacra való belépés során, annak ellenére, hogy a munkaerőpiac igénye sokrétű, valamint, hogy az állam is igyekszik segítséget nyújtani az elhelyezkedésükben. A nehézségek okai a következők:

1. A legfőbb ok a gazdasági rendszer struktúrájának megváltozása (a posztindusztriális gazdaság létrejöttével), amely számára a hagyományos egyetemi képzés már nem felel meg. Hiszen a

szolgáltatói szektorban fokozatosan növekszik az igény a fiatal szakképzett szakemberekre, ugyanakkor a tradicionális gazdasági ágazatok fokozatosan háttérbe szorulnak, amelyeket a jelenlegi egyetemi oktatás céloz meg.

2. A következő ok a bölcsész és a természettudományos képzésben résztvevő hallgatók számának aránytalanságában rejlik, mert képzésük különböző anyagi erőforrásokat igényel és különböző országokban más és más módon finanszírozzák az egyes képzési formákat.
3. A nemzetközi cégek elvárják a fiatal szakemberektől a modern tudományos-technikai fejlődés eredményeinek ismeretét. Oroszországban jelenleg nincs igény az ilyen tudással rendelkező szakemberek csoportjára és jellemző rájuk, hogy alulfizettek.
4. A munkaerő-piaci migráció hatására a magasan képzett szakemberek számára lehetővé válik a mobilitás, de ez a jelenség a munkanélküliség veszélyét hordozhatja a helyi lakosság számára.
5. Nehézségek fakadnak abból, hogy az egyetemi diplomások tudása és a munkáltatók elvárásai között is jelentős különbségek vannak.
6. A következő probléma a hazai munkavállalók külföldre történő kivándorlása. E jelenség megítélése jelenleg Oroszországban heves viták tárgya. Ez idő szerint az orosz munkaerőpiacon túlnyomó többségben vannak az alap és középfokú végzettséggel rendelkező munkavállalók.

A technikai változásokra és a növekvő mértékű globalizációra adott válaszok nem merülhetnek ki a középfokú végzettséggel rendelkezők oktatásának fejlesztésében és az új munkaszervezeti formák egyetemi oktatásában, hanem ezekre a kihívásokra a szakmai képzés fejlesztésével kell válaszolni. Megállapítható, hogy a technológiai innovációk megváltoztatták a munkaerőpiac szerkezetét. Emiatt olyan szakembereket kell képezni a felsőoktatási rendszernek, akik képesek adaptálódni a technikai változásokhoz, valamint képesek önállóan gondolkodni és eredményesebben tudnak dolgozni, mint azok a szakemberek, akik „hagyományos” képességekkel rendelkeznek. Egy modern cégben a dolgozónak készen kell állnia arra, hogy szinte azonnal alkalmazkodni tudjon a technológiai változásokhoz. Egy modern egyetemi képzésben részesült diplomásnak nemcsak a saját specifikus szakterületéhez kell érteni, hanem a munkahelyén a termelés minden fázisában fellépő prob-

léma megoldásában kompetensnek kell lennie. Ugyanakkor a többféle képesség tudása már feltételezi a folyamatos továbbképzést is. A fiatal diplomások munkaerőpiacán láthatóan igény van arra, hogy az egyén képes legyen egy életút során többször szakmai profilt váltani, szemben azokkal, akik egy szakterületen teljesítenek kimagaslóan. Ezért az innovatív fejlődés a gazdaságban megteremti a kapcsolatot az oktatás és a munka világa között. Ez hosszútávon szükségessé teszi a dialógust a felsőoktatási, a gazdasági és az üzleti szféra között (Bystriantsev, 2010).

Észrevehető az, hogy egyre többen kerülnek be a felsőoktatási rendszerbe és a gazdaságnak egyre több felsőfokú végzettséggel rendelkező személyre van szüksége, ez pozitív hatással van a diplomások álláshoz jutásában. Habár a túlképzés hívei szerint a munkaerőpiacon megjelenik egy olyan tendencia, mely szerint a diplomával rendelkező személyek nagy része nem a végzettségének megfelelő szinten jut álláshoz, hanem olyanhoz, amely középfokú végzettséggel is betölthető. Ugyanakkor azt is láthatjuk, hogy mind a gazdaságra, mind a társadalom egészére pozitív hatással van, hogy fokozatosan növekszik a felsőfokú oklevéllel rendelkezők száma (Lukichev, 2005). A felsőfokú túlképzettség döntő szerepet játszik a szakmai készségek és tudás iránt támasztott igény megjelenésében és új munkahelyek teremtésében.

A felsőoktatás fejlődése azt mutatja, hogy a munkaerőpiacnak szüksége van olyan alkalmazottakra, akik jó oktatásban részesülnek, jó tudással és kiváló munkavállalói kompetenciákkal is rendelkeznek. A munkavállalónak azért is kell rendelkezni többféle kompetenciával, mert a munkaerőpiacon történő gyors változások ezt megkövetelik. A sokoldalú kompetencia szoros összefüggésben áll a tervszerű, rendszerezett gondolkodással.

A munkaerőpiac és a képzési programok közötti harmónia a felsőfokú oktatás sikerességének legfontosabb indikátorává vált. A munkaerőpiac és a felsőoktatási rendszer átjárhatósága között lévő szakadék egyik legfőbb oka abban található, hogy az egyetemi oktatás nagy része még nem tért át az innováción és a kompetenciákon (általános és szakmai) alapuló modern posztindusztriális gazdaságnak megfelelő oktatási formákra. Ugyanakkor az egyetemek fokozatosan ez irányba haladnak. Erre jó példa, hogy az IT-technológiák oktatása egyre inkább hangsúlyos kérdéssé válik.

Mindemellett fennáll annak a veszélye, hogy az oktatás fokozatosan elüzetiesedik, üzletivé válik. A felsőoktatási rendszer teljes alárendelése a gazdaságnak, vagy a piac logikájának nem lenne hasznos, mert ez azt is jelentené, hogy az egyetemi szféra elveszítené függetlenségét.

Továbbá a diplomások munkaerőpiacának sajátos jellemzője, hogy az aktuális igényekre összpontosít és nem hosszútávú tényezőket vesz figyelembe. Emiatt a munkaerőpiac nem tudja előre jelezni, hogy a társadalomban milyen technológiai változások fognak történni.

Összességében megállapítható, hogy a felsőoktatási rendszer egy sajátos társadalmi szféra, ahol az oktatási és a szimbolikus tőke elosztása történik. A modern gazdaság fokozatosan posztindusztriális jelleget ölt, amely hatással van a felsőoktatási rendszerre. Ugyanakkor az élet-hosszig tartó tanulás elképzelés szerint az egyetemeknek lehetőséget kell kínálniuk arra, hogy a hallgatóknak lehetőségük nyíljon arra, hogy könnyen részt tudjanak venni a posztgraduális képzéseken.

Irodalom

- AVRAAMOVA E. M. (2006). Employers and higher school graduates at the labor market: mutual expectations. *Sociological Research*, 4. <http://www.isras.ru/files/File/Socis/1-6-2006/avraamova.pdf>
- BYSTRIANTSEV S.B. (2010). *Methodology and higher school graduates in sociological research. Monograph*. SPb, Publishing House of SPbSUEF.
- LUKICHEV G. A. (2005). Higher education and labor market: new paradigm of interaction. *Higher Education Today*, 6. 30-33.
- SCHUMPETER, J. A. (1961). *The theory of economic development: an inquiry into profits, capital, credit, interest, and the business cycle*. New York: OUP.